

TANULMÁNYOK

Dr. BORBÉLY ISTVÁN

A HIT

A hittan tárgya a hit. Mi a hit? Bizalom Istenben, mely minket gyermeki viszonyba helyez az Atyával. A hívő ember részéről az Istenben való bizalom annyi, mint Isten részéről a gondviselés azt jelenti, hogy Isten a mi életünket, a mi ügyünket magáévá teszi: ihleti gondolkodásunkat, irányítja lépteinket, mi pedig neki öntudatos alázatossággal engedelmeskedünk. A vallásos bizalom tehát végeredményben annyi, mint Istennel való életközösség. Az már most a kérdés, hogy ez az Istennel való életközösség, amit hitnek neveztünk, tőlünk függő esetleges lelki tény, vagy pedig a hitnek lelki gyökérszáalai tőlünk függetlenek. Azt kell tehát megnéznünk, hogy van-e a hitnek reális alapja, vagy pedig a hit csak fikció? A hitről való minden további állításunk helyessége attól függ, hogy minden kétséget kizárólag tudjuk-e igazolni a hitnek, mint Istennel való életközösségnek pozitív realitását.

E tárgyról a kiváló amerikai unitárius teológus, Parker Tivadar értékes tanulmányt írt, amelynek főbb gondolatai a következők:

Simon, mondja Parker, 37 évig élt Antiochiában egy oszlopon, hogy Istenhez minél közelebb lehessen, s vele közösségben élhessen. Mások lemondva a világról kolostorba vonulnak vissza, mert azt képzelik, hogy Isten ott hamarabb rájuk talál. A kolostorok célja kezdettől fogva az volt, hogy az Istennel való találkozást és életközösséget elősegítsék. A szerzetesek azt mondják, hogy Isten a csöndes kolostorban lakik. Tulajdonképpen a templomok is azért épülnek, hogy az Istenhez való közeledést a liturgia különféle elemeivel minél inkább lehetővé tegyék. Az egyiptomi piramisok, az athéni Parthenon, Szent Péter temploma Rómában s az összes többi templomok, mind mesterségesen megnyúlt karok, amelyeknek segítségével a hívő ember Istent akarja keblére ölelni. A gügyögő ének, melyet az édesanya térdén ülő gyermekének tanít; az ünnepi istentisztelet, mit az egész világon naponként celebrálnak, mind ugyanezt az egy célt szolgálják: életközösséget teremteni Isten és a hívő ember között. Ezért könyörög az imádkozó hangos szóval a lélek néma csöndjében.

Vizsgáljuk meg az Istennel való életközösség fogalmát az értelem tiszta világosságánál, s győződjünk meg eszünk által is arról, hogy: valóban létezik-e ilyen viszony az Isten és az emberek között; ha létezik, miben áll az; hogyan lehet e közösségi viszonyba jutni; honnan származik e közösségi viszony?

Kell, hogy legyen életközösség Isten és a hívő között, olyan viszony, amelyet Isten ad és a lélek elfogad. A közösségi viszony csak így képzelhető el, mivel csak ilyen lehetséges Istennel kapcsolatban.

Isten természetének szükségszerűsége az, hogy a végtelen lény teremti a végest és hogy a teremtett véges lény összes életformáira gondot viseljen. Ez a tulajdonság éppen úgy benne rejlik Isten végtelen

természetében, miként a fény véges természetében benne rejlik az, hogy világítson. Ez következik a teremtménynek mint véges lénynek a természetéből is. Természetének szükségszerűsége, hogy életét és életének eszközeit mástól kapja. Kell, hogy összes erőit, melyekkel az élet utain jár s az összes eszközöket, melyekkel magát fenntartja, az őseredeti végtelen forrástól kapja. Semmiféle végességet nem tudunk elképzelni annak végtelen alapja, Isten nélkül; és viszont Istent sem tudjuk úgy elképzelni, hogy rajta kívül senki és semmi ne létezzék.

Isten logikailag szükséges feltétele a világnak, a világ pedig szükségszerű következménye Istennek. Kettőjük közössége kölcsönös természetű szükségszerűség. Ez azt jelenti, hogy Isten természetének végtelen tökéletességében rejlik az, hogy teremtsen, azaz önmagát objektiválja és a teremtettre gondot viseljen.

Isten, aki ad, a térben mindenütt jelen van. Nincs porszem és nincs sejt, amiben Isten ne volna. Nincs ma pillanat és évmilliók előtt sem volt, melyben Isten ne lett volna. Ott van ő a legtávolabbi, tán még fel sem fedezett csillagban, még a szendergő gondolatban is. Isten a térben és az időben mindenütt jelen van megosztatlanul a maga végtelenségében, mindenhatóságában, bölcsességében, igazságában, szeretetében és szentségében. Lénye és lényege az az örök tevékenység, mely mindig teremt, magát állandóan adja. Isten, mint mindennek oka és eredete, immanensül mindenben benne van.

Mivel Isten végtelen, semmi sem lehet nélküle: semmi sem létezhetik a vele való közösség nélkül. Ő minden létezőnek része kell, hogy legyen, ki mindenben benne lakozik és mégis mindenek fölött van. Ebben a nagy létközösségben minőségi fokozatok vannak.

Az ásvány, a növény és az állat, a létnek három fokozata, illetőleg, ami ezzel egyértelmű, az Istennel való létközösség három formáját jelölik. Az ásvány, növény és állat Istennel növekszik, mozog, benne és általa él. Azonban ezek csupán passzív, öntudatlan közösségben élnek Istennel. Sem az ásvány, sem az állat, sem a növény nem tud erről a létközösségről. Ezek nem tudnak semmit Istentről; nem tudják, hogy tőle függnek, s vele együtt élnek.

És az ember? Tudjuk, hogy az ember test és lélek. Nemcsak anyag, hanem szellemi lényeg is, aki gondolkodik, akinek lelkiismerete van, aki fel tudja ismerni a jogost és az igazságot, akinek szíve van, amellyel szeret és lelke, mely Isten felé vonzza. A szellem a maga teljességében Istentől függ teremtésénél és létezésénél fogva. Léte az Istennel való közösség maga. Amennyiben én test vagyok, nyilvánosan függök Istentől. Ugyanilyen mértékben függök szellemi mivoltomban is. Ha Isten eltávoznék az én szellememből, nem tudnék gondolkozni; ha üresen hagyná lelkiismeretemet, nem tudnék különbséget tenni jó és rossz között. Távozna csak el szívemből, nem tudnék többé szeretni; költözne ki csak lelkemből, megszűnne életem. Tehát a szellememnek léte is Istentől függ. Összefoglalóan szólva: testemen és szellememen keresztül egész léteimmel Istené vagyok.

Istent nem tudom különválasztani e közösségtől, mert ez a szellem megsemmisítését jelentené. A szellem bizonyos értelemben közös Istennel, de ezt a közösséget pontosabban meghatározni nem tudjuk. Ha az ember meghal, szelleme elhagyja a testét, s míg anyag részén a természet törvényei válnak úrrá, azt porrá változtatják. Igazi énje azonban

nem semmisül meg, hanem tovább is függ Istentől, s vele létközösségben marad.

Az Istennel való e közösségnek gondolatát ésszel nem lehet végig gondolni, de szükségszerűen ki lehet szélesíteni. Minél magasabb rendű életet élünk, annál nagyobb Istennel való közösségünk. Ha csak testi életet élünk, csak öntudatlan testi közösségben vagyunk vele, mint az ásvány, növény, vagy az állat. Gyermekkorunkban mindnyájan így kezdjük. A ma született gyermek fejletlen értelme nem tud semmit függő helyzetéről, Istennel való létközösségéről; megnővén az én-t külön tudja választani a nem én-től, s ezzel tudatossá válik benne az Isten.

Mint szellemi lény szellemi közösségben élünk Istennel. Ha öntudatosan élünk, érezzük a függést, tudunk az Istennel való létközösségről. A nagysága annak, amit Istentől kapunk, jórészt tőlünk függ. Ha akarjuk, többet, ha akarjuk, kevesebbet kaphatunk. Fejlesztjük értelmünket, s amily mértékben fejlődünk, olyan mértékben nő közösségünk az Atyával. Minden igazság, amire eljutottunk, eggyel több kapcsolata ennek a közösségnek. Fejlesszük lelkiismeretünket s általa nő erkölcsünk; igazságérzetünkkel egyenes arányban áll létközösségünk. Tisztább, kiterjedtebb szeretetünk mind-mind eggyel több kapcsolat Istennel. Képezvén lelkünket, hűségünk által közelebb jutottunk az ő Szentségéhez. Minden, amit e cél felé haladtunkban elérünk, közelebb viszen hozzá. Minél jobban törekszünk igazságra, jóságra, szeretetre és szentségre, — annál inkább vonz Ó is magához. Ilyenképpen a mi akaratunktól függőleg négyszeres tudatunk van Istenről: szellemünk, lelkiismeretünk, szívünk és lelkünk által. Ezeknek segítségével Istent abszolút igazságnak, jognak, szeretetnek és szentségnek ismerjük meg.

Azonban e közösségi viszonyt kisebbíthetem is. Mert amiképpen el lehet venni a testtől a testi táplálékot, azonképpen el lehet vonni a szellemet is az ő Istenétől. Természetesen csak egy bizonyos határig. A test koplaltatással megölhető, de a lélek nem. Ez köztudomású. Azután meg azt bizonyára senki sem merné állítani, hogy Júdás ugyanolyan létközösségben élt Istennel, mint Jézus. S ha Jézus a kísértéseknek nem tudott volna ellentállni, azt mondhattuk volna reá, hogy Isten hatása az ő lelkére kisebb lett, mint amekkora a valóságban tényleg volt.

A hívő emberek a legkülönbözőbb módokon próbálják Istennel való létközösségüket kiszélesíteni. E törekvésünkhöz mindennapi életünk az eszköz. Amilyen mértékben élünk szellemi képességeinkkel, ugyanolyan mértékben nő az Istennel való lelki közösségünk és kerül véges lényünk összeköttetésbe a végtelen lényvel.

Ha valaki törekszik megismerni az igazságot; ha lelkét céltudatosan távol tartja a tévedésektől; ha benső szemei tisztán és világosan látnak s lényében minden az örökkévaló felé fordul: az ilyen ember erkölcsi ereje kiterjed s Istennel való közösségét szorosra kapcsolja össze. Az ember lelkiismeretének ereje a végtelen lényvel való erkölcsi közösség mértéke.

Ha elnyomom állatias, önző vágyaimat, akkor megtanulok szelíd, önzés nélküli, jóakaró és barátságos lenni, és emberszeretőbben viselkedni az egész világ iránt. Ha nem szűnök meg uralkodni magamon, szívem nagyobb lesz mint volt. Így akinek a lelkében már van szeretet, annak Isten még ad hozzá s az ezáltal még szorosabb kapcsolatba kerül vele. Így lesz a szív gazdagsága az Istennel való szeretetközösség fokmérője.

Ha fejlesztem vallásos képességeimet s lelkem épp olyan állapotban tartom, mint érzelmemet; ha gyarapítani igyekszem Istenről való tudásomat; ha Őt tiszteltem, szeretem, benne bízom s parancsolatait megtartani törekszem, akkor a lelkem nagyobb lesz, mint volt. Amily mértékben lesz nagyobb, ugyanolyan mértékben lesz Istennel való közösségem is nagyobb, erősebb és bensőségesebb. Vallásos érzületemnek az ereje az Istennel való lelkiközösségem bizonyága. E közösségből táplálkozom, s minél többet veszek belőle, annál több lesz belőle bennem, s minél több lesz bennem, annál többre vágyom.

Mindez nem titokzatos, nem ritka dolog. Kezdetben — a gyermekben — a szellemi közösség rendkívül kicsi. Később, a fejlettebb korban már teljesebb. A gyermekek vallásos élménye csekély, néhány apró történet, pár vers és imádság az egész. De amint egyénisége fejlődik, szellemi, erkölcsi és vallásos élete is terjedelmesebb lesz. Milyen csodálatos, hogy aki a szellemi életben sok táplálékra vágyik, azt mind meg is kapja; aki pedig kevéssel beéri, annak soha sincs fölöslege. A szükséglet és a kielégülés itt egymással egyenes arányban áll. Semmi nem függ annyira tőlünk, mint az Istennel való életközösségünknek nagysága. Igaz, azt nem tudjuk megakadályozni, hogy szerencsétlenségek ne érjenek. De arra teljes befolyásunk lehet, hogy a kijelentés, amit az Atyától kapunk, életünk minden csalódása és sok gondja ellenére is megsokasodjék.

A hívő lélek teljes tudatossággal és komolysággal törekszik e közösség megvalósítására és annak minél jobban való kiszélesítésére. Megvizsgálja mindennapi életét, tekintete visszanyúlik a gyermekkorig s újra végignézi múltja minden külső és belső történetét. És úgy találja, hogy abban sok dolgot másképp kellett volna megtennie, viszont sok dolgot ma sem tenne másképpen. Itt szenvedélye, amott büszkesége ragadta el, belső vágyai és külső körülményei nagy megkísértések elé állították. Bánatot érez szívében bűnei miatt. De érzi erejét is és felkészüléssel várja az új megpróbáltatásokat. Tudatában van munkára kész képességeinek; látja a példatadó embertársait, lelke azok láttán megihletődik. Lelkéből a szépség új képe bontakozik ki s az emberi szeretetreméltóság eszménye öleli őt karjaiba. Aztán mindezek láttára így szól: „Ez az eszmény az enyém is, mert én is olyan szeretnék lenni!“ Rágondol az örök Bölcsességre, az Igazságra, a Szentségre, mely őt körülveszi, tudását elhalmozza és őt megáldja. Kinyújtja karjait a Szeretet felé, mely őt alkotta s rá gondot visel. Aztán mikor mindezekkel elkészült, lelke észrevétlenül egybekapcsolódik Istennel. És ez az egybekapcsolódás végtelen nyugalommal tölti el lelkét. Az örökké éber gondviselés láttára aggódó lelke megvigasztalódik; a végtelen Szeretet melegsége önbizalommal tölti el. Ez a megvigasztalódás és a visszanyert önbizalom életének új tartalmat és új formát ad, mert megtalálta Gondviselőjét és megtalálta önmagát.

Ez az imádság útja. Hogy ez így van, azt naponként lehet tapasztalni. Ha a hívő embert nem éri nagy fájdalom vagy rendkívüli öröm, ha nem sújtja le nehéz bánat, az ima hatása is kevésbé érezhető. De ha elviselhetetlen fájdalom gyötri, ha lelkiismeretét vádak marcangolják, akkor gyötrelmeinek mélységeiből az égre tekint fel és lélekben megálázkodva esedezik irgalomért gondviselő Urához. Istent igazán az ismeri, akit gyarlósága súlyos próbára tett s aki már-már elvesztvén min-

den reményét, sorsa örvényének szélén állva érezte az Úr gondviselését. Csak a szomorú, csak a vesztes, csak a megpróbált lélek tudja igazán, mi a gondviselés. Nem a 99 igaz, hanem az 1 megtért bűnös Isten végtelen irgalmának legfőbb bizonyítéka.

Mindez pedig nem csodatény. Nem Isten, hanem az ember változott meg, aki megpróbáltatásának nehéz óráiban visszatért az igazak útjára s ezáltal újra közel jutott Istenhez.

Mi naponként tudunk együtt lenni Istennel, ha őt tiszteljük, iránta hálások vagyunk, ha bízunk benne és szeretjük. Ez a naponkénti együttlét Istennel, a mi naponkénti imádságunk. Van aztán az imádságnak egy ritka faja, amely az ember életében kevésszer fordul elő. Ez az az imádság, amelyet életünk legnagyobb válságának perceiben mondunk.

Sok ember arra törekszik, hogy mindennapi imádkozása minden alkalommal rendkívüli eksztázisba hozza őt. Sokan kolostorba zárkozva egész életüket imádkozással akarják tölteni, hogy így minél intenzívebb és minél állandóbb mennyei gyönyörűséggel teljék meg lelkük. De napok, hetek múltával ez az ima közönséges foglalkozássá lesz; az ilyen ember lelkére hamar ránehezül az unalom, mert a vallás fája sem virágzik örökké. Éppen így tévedés azt hinni, hogy a folytonos imádkozással mindig ott lehet lenni Istennél.

Akik vallásra törekednek, azok az Istennel való létközösséget keresik. Istentől mindenki annyi kijelentést kaphat amennyit akar. Isten állandóan ad, Ő nem tagadja meg magát senkitől. Amennyi képességet ad ő valakinek, annyival gyarapítja kinek-kinek talentumát, annyival nyilatkozik meg.

Vannak hívő emberek akiknek lelkében elevenen él a vágy: minden dolgukban az emberi eszményt valósítani meg, méltó lenni ahhoz, aki e világnak teremtője és megtartója. Aki ilyen, az bizonyosan szellemi közösségben él Istennel.

Vannak segédeszközök is, amelyekkel az ember az önfejlesztést elősegítheti. Ilyen többek között a Biblia, a jó könyvek olvasása. Van olyan hívő lélek, aki egyedül és csöndben nő nagyra, másnak ehhez ünnepi alkalmakra van szüksége; az egyik megszagatja ruháit, a másik arccal kelet felé fordulva imádkozik. Azonban mindez csak külsőség, csak eszköz. Az Istennel való közösség nem hajlongás, nem ceremónia, nem olvasás és nem külsőség, hanem maga az élet. Csak az van Istennel és Istennél, akinek élete közös az ő életével.

Aki igazán létközösségben él Istennel, annak egész élete egy őszinte imádság. Az ilyen Istennel van minden dolgában és soha nem tesz olyat, ami miatt az Isten szégyenkezni volna kénytelen. Isten nem részrehajló, nem pártoskodó; nem válogat fajok és nemzetek között. Ő csak vár a hozzámérésre. Mindenütt ott van és mindenkihez közel van. Csak mi is legyünk hozzá közel. Nem csak jó cselekedetek vezetnek el hozzá, a bűnbánatban a bűn útjai is feléje visznek. Avagy nem éppen úgy örvendett Ő a megtérő bűnösnek, mint az igaznak?

Van valami a földön, ami nagyobb, mint minden templom; szentebb, mint minden oltár; kedvesebb, mint minden áldozat: az Atya számára mindenki Gyermeke. Ebből következik, hogy rendeltetésünk a földön az, hogy Atyánk számára a szó igaz értelmében mi mindenkor gyermekek legyünk, egymás iránt pedig testvérek.

A legnemesebb élet az, amelyik mindig hűséges és igaz, s mint ilyen létközösségben áll Istennel. Ez a mi unitárius keresztény hitünk.

JÉZUS TANÍTÁSA ISTEN ORSZÁGÁRÓL

Ha Jézust meg akarjuk igazán ismerni, nem öntudatáról és lelkiségéről kell kérdeznünk, hiszen a források nem árulnak el semmi közelebbit ezekről. Ehelyett érdeklődésünket arra kell összpontosítanunk, hogy tanításában és magatartásában mi volt központi jelentőségű, mire törekedett, valójában mit is akart. Mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy Jézus nem önmagát prédikálta, soha sem helyezte magát előtérbe. Személyét alárendelte az általa képviselt ügynek. És mi volt ez az ügy? Egyetlen mondatba sűrítve így fogalmazhatjuk meg: Jézus ügye Isten ügye volt a világban. Ma különösen azt szoktuk hangsúlyozni, hogy Jézust egészében és teljesen az ember érdekelte. Ez így igaz. De egészében és teljesen azért fordult az ember felé, mert mindennekfelett egészében és teljesen Isten ügye foglalkoztatta.

Úgy beszélt erről az ügyről, mint a közeledő Isten országáról (héberül: malkut Jahve; görögül: basileia tou theu). Ez a fogalom állt prédikálása középpontjában, de sohasem adott pontos meghatározást róla. A példázataiban azonban különböző képekben próbálta megrajzolni, hogy jelentését mindenki számára érthetővé tegye. A szövegekből világosan kiténik, hogy Isten országáról beszél és nem az egyházzal. A Máté evangéliuma által használt „mennyek országa“ csupán másodlagos forma s a zsidók idegenkedését mutatja az istennév használatát illetően. Az „ország“ itt nem uralkodási területet vagy érdekkört jelöl, hanem Isten uralmát, az Ő uralkodói tevékenységét jelenti. Ezért megfelelő elnevezés Isten ügye számára.¹

A bibliakutatás minden kétséget kizáróan tisztázta ezt a kérdést, s ma mindenki egyet is ért ebben. Jézus úgy lépett fel, mint Isten országa hirdetője; minden máségyéb prédikálásában és tevékenységében azzal kapcsolatban játszik szerepet és nyer értelmet. A tanítványi elhivatás, erkölcsi tanítása, a szóbeli hagyományról vagy a szertartási törvényről folytatott viták, sőt még a bűnök megbocsátásának meghirdetése, valamint a kiközösítettek befogadása Isten nevében — mindezek csak Isten országa hirdetésével összefüggésben válnak érthetőkké, vagy érthetetlenek maradnak. Valamennyi cím közül, amelyeket a századok során Jézusnak adtak, hogy minél találóbban jellemezzék őt, talán az a legjobb, amelyik összegezi történeti szerepét s amelyet Bultmann fogalmazott meg: Jézus Isten országa hirdetője.²

Az Isten országa kifejezés Jézus korában nagyon elterjedt és közháználható volt, s ezért még pontosabb jelentést követelt, különösen, amikor ellenfelei elnémitására használta. Mi is volt tehát Isten országa Jézus számára? Röviden összegezve előbb negatív, majd pozitív vonatkozásban a következőket mondhatjuk:

1. Nem egyszerűen Isten folyamatos uralma, amely a teremtés hajnalától működésben van, ahogyan azt a jeruzsálemi vallási vezetők értették, hanem Isten jövőbeni eszkatologikus országa.

— Nem vallási-politikai teokrácia vagy demokrácia, amelyet a zelota forradalmárok erőszakkal akartak megvalósítani, hanem Isten azon-